

Мельник Ігор
Українська академія друкарства

КОНЦЕПЦІЯ УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ФРОНТУ ЩОДО НАЦІОНАЛЬНОГО ВИЗВОЛЕННЯ В ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ПОЛІТИЧНОЇ ДУМКИ

© Мельник І., 2003

Дослідження діяльності і теоретичної спадщини Українського Національного Фронту лише розпочинається. Аналіз концепції УНФ щодо національного визволення доцільно проводити як в історичному, так і логічному плані. Певні висновки УНФ були співзвучні з висновками зарубіжних вчених, бо ідеологи цієї підпільної організації виходили з тодішніх реалій СРСР. Водночас очевидні аналогії з положеннями Основного Закону України.

Research of Ukrainian national front activity and its theoretical inheritance is only at the beginning. Analysis of its conception of national liberation is expedient to carry out not only in historical, but in logical aspect also. Some conclusions of UNF coincide with the conclusions of foreign scientists because ideologists of that secret organization based on the USSR reality. At the same time there are analogies with the principles of the Main Law of our country.

Як підпільна організація Український Національний Фронт діяв упродовж 1964-1967 років. З літа 1964-го до червня 1966-го УНФ видав 16 чисел свого підпільного часопису “Воля і Батьківщина” [див.: 1]. Звісно, головним у діяльності УНФ було питання національного визволення, що підтверджує проект “Програмових вимог Українського Національного Фронту” [2, с.151-164].

Дослідження діяльності УНФ лише розпочинається. На науковому рівні до неї підійшли насамперед історики Ярослав Дашкевич [3, с.48-54] і Юрій Зайцев [4, с.14-49]. Однак в їхніх працях національне питання не було основним: Я.Дашкевич аналізував програмні положення і публікації УНФ як новий етап в історії української політичної думки, а Ю.Зайцев зосередився на дослідженні стратегії і тактики цієї підпільної організації. Концепція УНФ щодо національного визволення окремо ще не досліджувалася, хоч як наукова проблема вона цікава для широкого кола науковців (політологів, істориків, правників та ін.), має важливе значення для розвитку історичної свідомості, як цього вимагає стаття 11 Конституції України.

Аналіз концепції УНФ щодо національного визволення доцільно проводити як в історичному, так і логічному плані. При першому підході треба розглядати її насамперед у контексті розвитку політичної думки українського революційного націоналізму, чільними представниками якої в середині ХХ століття були П.Полтава [див.: 5], С.Бандера [див.: 6] і Я.Стецько [див.: 7]. Під таким оглядом треба визнати слушність концептуальної оцінки Я.Дашкевичем щодо теоретичних узагальнень УНФ як нового етапу розвитку української політичної думки [3, с.48-54]. Водночас логічний підхід передбачає аналіз концепції УНФ щодо національного визволення порівняно з програмними завданнями Української Робітничо-Селянської Спілки, яку зніціював Левко Лук'яненко на межі 50-х – 60-х років. Ю.Зайцев називає УРСС, як і УНФ, підпільними організаціями. Така думка вимагає уточнення. Як відомо, УРСС орієнтувалася на легальну боротьбу, “пропонувала здобути незалежність шляхом виходу з СРСР” [4, с.32]. На протигагу УНФ ця організація передбачала зберегти в суверенній Україні радянський політичний лад і допускала її членство в співдружності соціалістичних держав [4, с.32]. Інакше кажучи, вимоги УРСС зводилися до того, щоби самостійна Україна мала такий міжнародно-правовий статус як, приміром, Польща, Угорщина, Чехословаччина та інші держави, що належали до Організації Варшавського Договору і брали участь у Раді Економічної Взаємодопомоги.

Виклад основного матеріалу. Український Національний Фронт підходив до перспектив незалежної України, зважаючи на тодішнє міжнародне становище. По-перше, наголошувалося на наслідках Другої світової війни, яка принесла визволення багатьом пригнобленим імперіалізмом народам; по-друге, зроблено висновок про українську перспективу в контексті еволюції російського комунізму, тобто більшовизму; по-третє, УНФ спирався на Декларацію ООН про надання незалежності колоніальним країнам і народам (1960 р.); по-четверте, зважувався досвід тих країн, які визволилися [8, 126-135]. Вже ці положення дозволяють стверджувати концептуальний рівень аналізу перспектив українського національного визволення.

Боротьба підневільних народів за своє визволення не обмежилася роками Другої світової війни – вона тривала аж до розпаду СРСР. УНФ констатує: “Найбільші колоніальні володіння європейських країн – афроазійські – ліквідовуються; колоніальна система капіталістичних країн падає, остається тільки російська колоніальна імперія” [2, с.152-153]. УНФ розрізняє дві форми колоніалізму – капіталістичну і комуністичну. Якщо капіталістичний колоніалізм падає, то, звісно, комуністичний колоніалізм чекає аналогічна доля.

При дослідженні концепції УНФ щодо національного визволення слід зважати на те, що в ній соціалізм трактується не як фаза комуністичної формації, а як антипод комунізму. У програмних вимогах читаємо: “Увібравши в себе тиранічне, реакційне, протиправне людській природі, ставши диктатурою купки партійних політиканів, прийнявши фашистські методи управління, комунізм сам готує собі загибель” [2, с.152]. Виникнення соціалізму УНФ пов’язує з націоналізацією виробництва, ростом державної монополії, плануванням і регулюванням економічного життя на державному рівні, участю робітників у доходах підприємства, зростанням внеску робітників і фермерів у національний доход. Як наслідок – капіталісти перетворюються із власників у керівників виробництва, тому зникає антагонізм підприємців і робітників, а єдність їх інтересів сприяє подоланню суспільних суперечностей і надає суспільному розвитку гармонійності. У таких умовах послаблюється опозиційний робітничий рух, набуваючи конструктивного характеру, тобто розвивається соціальна база для тих партій, які вийшли із Комінтерну. Крім того, між національними компартіями посилюються незгоди. У зв’язку з тим маємо підстави солідаризуватися з положенням програмних вимог УНФ, що “поява різного розуміння комуністичних задач у лідерів комуністичного блоку свідчить про кризу комуністичного вчення, про утопічність ідей світової пролетарської революції” [2, с.152].

Порівнюючи капіталістичний і комуністичний колоніалізми, УНФ доходить висновку про особливості розпаду колоніальної системи. Вільний світ, тобто капіталістичні країни, “рішає колоніальну систему мирним шляхом чи в результаті незначних конфліктів” [2, с.153]. Справді так було на початку 60-х років, хоч пізніший час показав: не всі колоніальні імперії розпадаються мирно. Протилежний приклад дала Португалія. Серед комуністичних держав колоніалізм представляв СРСР, або “російську колоніальну систему”; УНФ вважає, що її загибель неминуча: “Неможливість уникнути краху комуністичної колоніальної системи остається в силі, і Росія стоїть перед необхідною перспективою втрати своїх колоній так же неминуче, як і стояли й стоять інші держави-колонізатори, хоч вона й корчить з себе антиколоніаліста” [2, с.153].

Характеризуючи еволюцію російської комуністичної системи, УНФ виходить з того, що вона тримається на трьох засадах: державності, тиранії і партноменклатурі [2, с.153]. У СРСР відбулося зрощення партійного й державного апарату, державні і господарські органи перетворені у виконавців відповідної політики. “В умовах большевицької дійсності революція набирала свого специфічного потворного характеру, виродившись в сталінізм, який все більше набирив форм азійської деспотії” [2, с.154]. Політику Хрушова УНФ називає “політичною імпровізацією”: вона не тільки розхитала основи політичного режиму в СРСР, а й “скомпрометувала й розвалила комуністичний світ” [2, с.154-155]. Звичайно, такий висновок для початку 1965 р. занадто оптимістичний. На наш погляд, хрущовська політика лише започаткувала розпад світової соціалістичної співдружності, що підтверджує критика культу особи Сталіна, тобто фактично історії СРСР майже за 30-літній період (народне повстання в Угорщині в 1956 р., серйозні суперечності між керівництвом двох найбільших партій – КПРС і КПК). Водночас треба зазначити: ідеологи УНФ зуміли з достатньою глибиною викрити суть політичного режиму СРСР. В цьому вони не поступалися зарубіжним вченим, зокрема М. Джиласу [див.: 9] і А.Авторханову [див.: 10].

Програмні вимоги УНФ акцентують на тому, що “тоталітарний комуністичний режим мусить бути замінений більш розумним суспільним ладом, основаним на справедливості, законності й поважанні природних прав людини” [2, с.155]. Цікаво, що на міжнародно-правовому рівні права людини як одна з основних засад цивілізованого світу знайшли підтвердження лише через 10 років, у підсумкових документах Народи з питань безпеки і співробітництва в Європі. Звідси – цілком логічний висновок про пріоритетність УНФ у підході до прав людини як міжнародно-правової засади. Однак документи підпільної організації аж до кінця ХХ століття були незваними і світовій громадськості, і на Батьківщині.

Радянському соціалізмові, який з часом назвали розвиненим соціалізмом, УНФ протиставляє “народний соціалізм, побудований на принципах самостійності, народовладдя, процвітання, соціальної справедливості і свободи” [2, с.155]. Лише наприкінці 80-х років на ідею народного соціалізму орієнтуватимуться народні фронти в радянських республіках Прибалтики. Звісно, така аналогія аж ніяк не означає спадковості самої ідеї: доречніше говорити про збіг висновків з радянських реалій, хоч і з відстанню в часі на цілу чверть століття.

У самостійність УНФ вкладає чітко окреслений зміст як “першої й необхідної умови відродження та самозбереження української нації” [2, с.155]. Крах колоніальних імперій і визволення пригноблених націй УНФ вважає закономірним процесом. Оскільки життєздатність національних організацій підтверджено історичним розвитком, то українське національне відродження неодмінно приведе до “утворення української державності, тобто до її самостійності” [2, с.155]. На наш погляд, тут доцільно внести уточнення. По-перше, не можна беззастережно погодитися з таким трактуванням самостійності. У програмних вимогах не уточнено цього терміну, а він може означати різні форми самостійності – від повної державної незалежності до

відносної самостійності на засадах автономії. По-друге, доцільніше писати не про утворення української державності, а про відновлення державного суверенітету, що аж ніяк не однозначне в міжнародній практиці.

Програмні вимоги УНФ відштовхуються від забезпечення народного суверенітету, який, звичайно, в тих умовах не тотожний суверенітету національному. Хоч у програмних вимогах УНФ не з'ясоване співвідношення національного і народного суверенітетів, певні висновки можна зробити з такого положення: “Зцементований національними ідеями та спільними інтересами, свідомий мети та засобів її досягнення український народ становитиме монолітну єдність вільних громадян, які оберуть свій, відповідний їх національному духові і традиціям шлях до щастя, яким піде поруч з іншими народами” [2, с.157]. Водночас УНФ передбачає “повну рівноправність з українською всіх інших національностей, що проживають на території України” і “забезпечення росіянам однакових прав з українцями” [2, с.157].

З таких положень виходить, що між програмними вимогами УНФ і Конституцією України цілком очевидні аналогії. У преамбулі Основного Закону держави вказується, що український народ охоплює громадян України всіх національностей. Ставлення до інших націй має базуватися на таких засадах: а) невтручання у внутрішні справи всіх держав; б) поважання територіальної цілісності держав та суверенних прав їх народів; в) дружні відносини зі всіма народами та співпраця з ними на взаємовигідній основі; г) неухильне дотримання міжнародних договорів, угод та конвенцій; д) вірність цілям і принципам Статуту ООН чи якоїсь міжнародної організації” [2, с.156-157].

Щоби вирішити українську національну проблему, тобто, інакше кажучи, українське питання, треба відокремити Україну від Росії і створити Українську самостійну державу в етнічних межах, добитися від сусідів поваги суверенітету нашої держави і прав українського народу, побудувати взаємини націй на справедливих засадах, які викладені вище. Водночас УНФ передбачає розв'язання соціальних питань у відновленій Українській державі: “Остаточо зникне расова і національна ворожнеча, зітруться класові відмінності, а з ними і класова боротьба. Якщо й буде клас, то він єдиний – трудовий. Робітники, селяни, інтелігенція, однакові щодо своїх прав і обов'язків, виступатимуть як єдині представники єдиної нації” [2, с.157].

УНФ дає своє визначення українського націоналізму: “Український націоналізм – це вимога національного суверенітету, державності для нації, яка по праву повинна її мати” [2, с.156]. Епітет “буржуазний” до українського націоналізму УНФ відкидає, наголошуючи на спрямуванні націоналізму проти асиміляторської політики колонізаторів, які оправдовують її культурною “близькістю”, “спільністю” походження і “вічним возз'єднанням” двох народів [2, с.163]. У цивілізованому світі до таких аналогій політики не вдаються, хоч багато нинішніх європейських народів проживає на території середньовічної імперії Карла Великого. Заідеологізованому “возз'єднанню” УНФ протиставляє тлумачення його як воєнного союзу України з Москвою проти Польщі, що не було новим в українській політичній думці [11, с.269]. Націоналізм, за твердженням УНФ, підтверджує наступність ідей і безперервність української національної революції, в якій поєднується національне і соціальне визволення, що створює передумови для широкої соціальної бази антиколоніальної боротьби.

Форми і методи боротьби можуть бути різноманітними гнучкими і всесторонніми, залежно від ситуації, тобто охоплювати мирні і насильницькі дії, оборонні і наступальні акції. Цим УНФ робить крок вперед порівняно з підходом революційної ОУН, керівництво якої пов'язувало революцію з гострою і загальною боротьбою і не визнавало за революцію змін мирними методами, “хоча б їхній далекосяжний зміст відповідав змістові революції” [6, с.532]. Водночас революція передбачає не лише ліквідацію національного гніту, а й творення нових форм національного співжиття. Проте УНФ, на наш погляд, допускає неоднозначне трактування державотворення в процесі визвольної боротьби, зазначаючи, що, з одного боку, організація та керівництво визволеними територіями здійснюється на основі ініціативи і самодіяльності народу, а з другого, реконструкція соціально-економічних і політичних основ комуністичного режиму має здійснюватися “у строгій відповідності з програмними вимогами та постановами Українського Національного Фронту” [2, с.164]. Зваживши умови гострої боротьби, можна допустити: така настанова не застраховує від заміни одного тоталітаризму іншим. Хоч в цілому програма економічних і соціальних змін та аграрних перетворень УНФ не викликає заперечень, але не слід замовчувати абстрактності деяких принципів положень. Те саме стосується і політичних перетворень. Приміром, таке положення: “Народовладдя здійснюватиметься сільськими громадами, міськими радами, національним вічем і стане самодіяльною творчістю народних мас” [2, с.155]. Інколи на програмних вимогах УНФ помітні сліди тодішньої офіційної ідеології, що зумовило їх утопічність і суперечність. УНФ домагається, щоби народні багатства справді стали народними і “розподілялись по потребах і інтересах народу”, хоч народ складається з певних соціальних груп і громадян, інтереси яких не завжди тотожні. Не чіткі і положення, які стосуються права власності. Програмні вимоги передбачають державну і кооперативно-громадську власність, а водночас зазначають: “Держава не чинитиме перешкод приватній ініціативі, ремеслу, дасть право робітникам

створювати артіль, вільно виходити з них та індустріально виконувати працю і вільно розпоряджатися своїм заробітком” [2, с.159]. Однак питання про власність таких артілей не з'ясоване. Треба сказати, що те саме стосується соціально-економічної сфери в цілому. Дилетантизм цих питань цілком зрозумілий, адже до складання документа не були залучені економісти. Окрім того, ці питання підпорядковувалися національному визволенню як головній меті. Нарешті, ідеологи УНФ не могли ігнорувати тих змін, яких зазнало економічне життя України за радянських часів.

До національного питання зверталось постійно і періодичне його видання “Воля і Батьківщина”, зокрема в публікаціях “Наші завдання” [1, с.72-85], “Проголошення УНФ” [1, с.132-134], “Політика УНФ” [1, с.187-188], “Меморандум УНФ ХХІІІ з’їздові КПРС” [1, с.274-275] та ін. Основні напрями антиукраїнської політики більшовицького керівництва, як вважає УНФ, такі: “а) потоплення в крові двох національно-визвольних революцій; б) економічні експлуатації природних і сировинних ресурсів України; в) експропріація українського селянства під час т.зв. колективізації; г) вивезення працездатного українського населення на каторжні роботи у віддалені райони СРСР; д) знищення української культури” [1, с.85]. Людські втрати української нації за 20 років (1930-1950 рр.) становлять більше 15 млн. осіб [1, с.87].

УНФ намагався поєднати розв’язання максимальних і мінімальних вимог. У “Меморандумі УНФ ХХІІІ з’їздові КПРС” (1966 р.) поставлені “скромні і мінімальні домагання українського народу”, зокрема про повернення депортованих українців на рідні землі і створення умов для національного розвитку українцям за межами республіки, припинення посилення української молоді поза межі України, а також припинення гоніння на патріотичну українську інтелігенцію, забезпечення нормального функціонування української мови [1, с.274-275]. З позицій інтернаціоналізму такі вимоги справедливі і законні, але вони не могли реалізуватися в СРСР лише тому, що в багатонаціональній державі під інтернаціоналізмом розуміли асиміляцію неросійських народів, щоби форсувати творення на російськомовному ґрунті нової інтернаціональної спільноти під назвою радянський народ.

Видання УНФ “Воля і Батьківщина” перестало виходити в середині 1966 року, а в наступному році розпочалися судові процеси над чільними діячами організації.

Звичайно, до Українського Національного Фронту треба підходити в контексті тодішнього політичного становища, що дозволяє зробити такі **висновки**: УНФ спирався на досвід підпільної боротьби націоналістичних організацій, але він може оцінюватися як новий етап національної боротьби в конкретних умовах, коли в СРСР ще за інерцією тривали процеси лібералізації, започатковані після ХХ з’їзду КПРС; дослідження засвідчує подібність підходів до національного питання УНФ як останньої досить чисельної підпільної організації та яскравих постатей шістдесятництва як легального патріотичного руху української інтелігенції; як перехідна ланка між збройними і легальними методами діяльність УНФ підтверджує тяглість національно-визвольної боротьби українського народу, що завершилася проголошенням незалежності України в 1991 році.

Предметом подальших досліджень, на нашу думку, може бути порівняльний аналіз ідеологічних засад Українського Національного Фронту, Української Гельсінської Спілки і Народного руху України, виявлення їхньої спільності і відмінностей, щоби відтворити особливості національно-визвольної боротьби після припинення діяльності Української Повстанської Армії. Такі дослідження мають не лише наукове значення – вони сприяють патріотичному вихованню молодого покоління наших громадян.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Український Національний Фронт: Дослідження, документи, матеріали / Упоряд. М.В. Дубас, Ю.Д. Зайцев. – Львів: Інститут українознавства ім.І.Крип’якевича НАН України, 2000.
2. Програмові вимоги Українського Національного Фронту (Проект) // Український Національний Фронт ...
3. Дашкевич Я. Новий етап розвитку української політичної думки (Сторінки “Волі і Батьківщини!” 1964-1966 рр.) // Там само.
4. Зайцев Ю. Стратегія і тактика Українського Національного Фронту // Там само.
5. Полтава (Федун) П. Концепція Самостійної України і основна тенденція політичного розвитку сучасного світу // Політологія. Кінець ХІХ – перша половина ХХ ст. Хрестоматія / За ред. О.І.Семківа. – Львів: Світ, 1996.
6. Бандера С. Перспективи української революції. – Дрогобич: Відродження, 1998.
7. Стецько Я. Українська визвольна концепція. – Мюнхен, 1991. – Т.1, 2.
8. Міхновський М. Самостійна Україна // Політологія. Кінець ХІХ – перша половина ХХ ст. Хрестоматія / За ред. О.І.Семківа. – Львів: Світ, 1996.
9. Джилас М. Лицо тоталітаризма. – М.: Новості, 1992.
10. Авторханов А. Імперія Кремля // Дружба народів. – 199. – № 1-5.
11. Дорошенко Д. Нарис історії України. – Львів: Світ, 1991.